

Dr. BAKOS JÓZSEF:

GÁRDONYI ÉS TINÓDI

(Gárdonyi lapszéli jegyzetei a Régi Magyar Költők Tára harmadik kötetében)

Ismeretes, hogy Gárdonyi Géza komoly forrástanulmányokat is végzett egy-egy nagyobb műve megírása előtt. Az itt közöltek is bepillantást engednek Gárdonyi műhelymunkájába. Az »Egri csillagok« megalkotásának folyamatában is igen széleskörű forráskutatásokba merült a szerző. Különösen sokat foglalkozott a Tinódi személyét és munkásságát érintő forrásokkal. Erre mutat a Régi Magyar Költők Tára harmadik kötetének alapos áttanulmányozása, illetőleg a Tinódi életművel kapcsolatban lapszélre vetett sok megjegyzése is. A kötet Bevezetésében sem véletlenül húzta alá Gárdonyi a következő adatokat, illetőleg részeket:

— Sebők deák, bizonyos, hogy a reformáció híve volt, Török Bálint örömmel fogadta házába, neki magának íródcákja, gyermekeinek tanítója, udvarának lantosa, Törökné »sírva ápolgatja futosó két fiát-s immár nem alítja világban élését«. Tinódinak a Kassaiak közt Czecei volt fő patronusa. —

Az sem véletlen, hogy Tinódi verseinek olvasásakor éppen a következő részek fogták meg Gárdonyi figyelmét is (külön jelzésekkel látva el ezeket):

»Zönög az ég Lippán nagy sivalkodástul,
Jézust, Alláht nagy felszóval kiáltástul.
Sok puska hányástul, sok kard csattogástul,
Az ég homályosult mind az kétféle portul.«

(Erdéli História)

»Nagy szép dárda Szondinak kezében vala,
Sebesölve, térdön állván ő vív vala,
Romlott toron alatt által lőtték vala,
Az fejét az hegyről alá vetötték vala.«

(Budai ali basa históriája)

»Már halljátok vesztét az Ördög Mátyásnak,
Más nyelvvél Tayfelnek nevezik és mondják.«

(Ördög Mátyás vesződölme)

»Oly nagy zöngés bongás az táborban vala,
Sipok, dobok, trombiták harsagnak vala,
Szélét, hoszját az nagy hadnak nem látják vala.«

(Budai Ali Basa)

Tervezett munkája szempontjából is érthető, hogy Gárdonyi aláhúzta Tinódi verseiben a következő neveket is:

Daczó Tamás, Kis András, Bebek álgys-mestör mindennél tudósb vala, im az vitéz Don Gáspár spanyol vala, Basó Márton, »Terek Jánost, Ferenczöt néki (Terek Bálint) két szép fiát«.

Nagyon megjegyezte Gárdonyi azokat a részeket is, amelyekben Tinódi maga is oly melegséggel versel Török Bálint nejéről:

»Fohászkodik vala és igen sír vala
Jó Terek Bálintné hogy hírt nem hall vala
Mert ő vitéz urát igen félti vala,
Hogy az terek hiti végre meg ne csálná,
Egy levelet néki ha megmutatnának
Hogy fogsága volna ő vitéz urának:
Erő szakaszkodék kezének, lábának,
Földhöz üté magát, ott sokan sirának.«

Legalaposabban tanulmányozta át Gárdonyi Tinódi két alkotását, az »Eger vár viadaljáról való ének« és az »Egri históriának summája« című verseket. A sok alá- és melléhúzás, a lapokat szinte megtöltő megjegyzések is azt mutatják, hogy Gárdonyi ezt a két verset elsőrendű forrásként használta fel nagy műve megírásában.

Aláhúzta az egri hősöket bemutató sorokat:

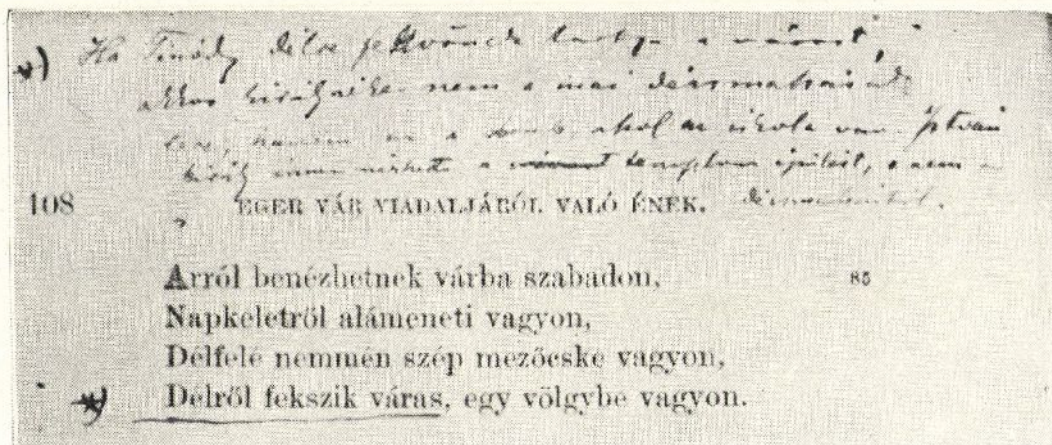
»Az jó pispék ötvenegy esztendőben
Vitéz Meeskei Istvánt egri tisztnben,
Dobó István mellé midőn igyében,
Választá, szolgálna jó hívségében
Királnak, pispöknek meghitözének,

Viszont király és pispök felelének,
Szükségökben segítséggel lennének.«

Tudjuk, hogy Gárdonyi igen alaposan tanulmányozta az egri vár helyrajzát is. A Tinódi-versekben talált helyrajz sorait is sok megjegyzéssel látta el. A megjegyzések és aláhúzások arról is tanúskodnak, hogy Gárdonyi műve helyrajzi vonatkozásainak is elsőrendű alapja Tinódi verse:

»Csuda szép helyen Egör vára vagyon,
Az völgyre fekszik egy hegy orozaton,«

(Gárdonyi csillaggal jelzi javítását: orozaton helyett ő az oromzaton-t tartja helyes formának.)

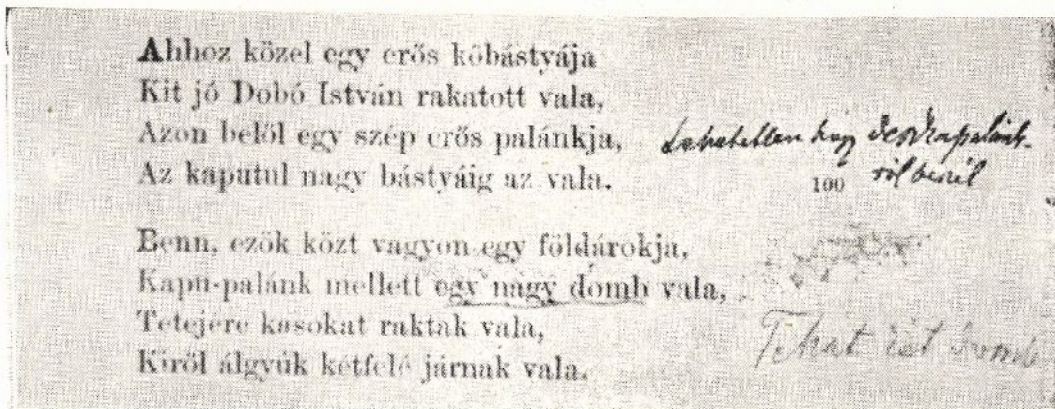

»Délről fekszik váras...« (Gárdonyi a következőket jegyzi e sorral kapcsolatban a lapszélre: »Ha Tinódi délre fekvőnek tartja a várost, akkor Királyszéke nem a mai dézsmaházak tere, hanem az a domb, ahol az iskola van. István király innen nézhette a templom épülést, s nem a dézsmaházról.«)

Aláhúzta Gárdonyi a következő sorokat is:

»...várasnak vala tapasztott palánkja,
Annak vala négy kimenő kapuja«.

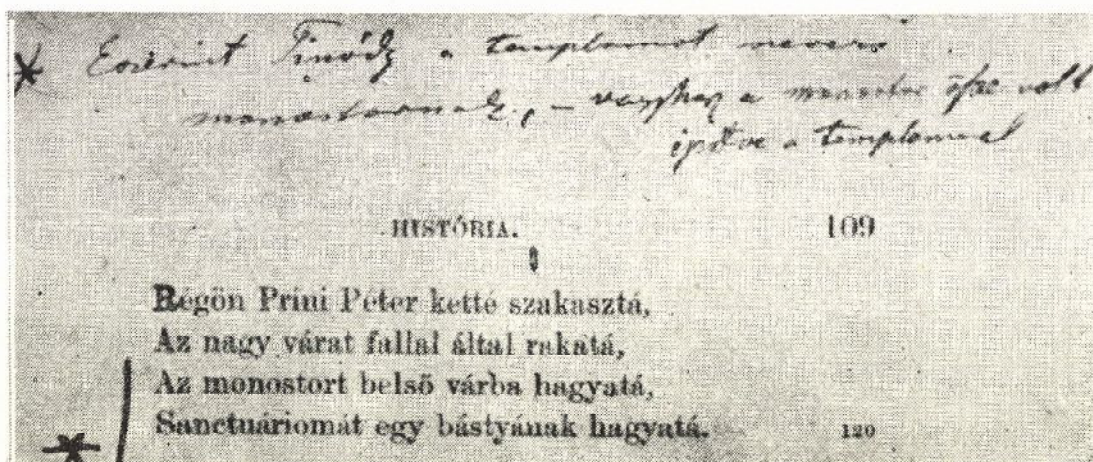
(Gárdonyi megjegyzi: »Lehetetlen, hogy deszkapalánkról beszél.«)

Most idézzük azokat a sorokat, amelyek mellé Gárdonyi megjegyzéseket fűzött:

»Az monostort belső várba hagyatá.«

(Gárdonyi: »E szerint Tinódi a templomot nevezi monostornak, — vagy hogy a monostor össze volt építve a templommal.«)

»Im az sanctuariumba alkottak,
Teteiglen baronából felróttak.«

(Gárdonyi: »Itt a borona gerendát jelent.«)

»Egy emölcsős kapu mellette annak,
Kin az kilső várba ki s be ott járnak.«

(Gárdonyi: »E szerint a mai is meglevő legmagasabb pont a keleti oldalon...
Egy emölcsős kapu: a mai Dobó sírja.«)

Im az sanctuariumba alkottak,
Teteiglen baronából felróttak.
Egy nagy töltést vitézek csináltak,
Az tetején töltött kasok állának.

Nagy szép álgvúk arról délre szolgálnak,
Napkeletre és északra szolgálnak,
Egy emölesős kapu mellette annak,
Kin az kilső várba ki s be ott járnak.

124
A baron győztes jelent

180
A merít a mai is
meglevo" legmagasabb pont
a relat. oldalán.

»Bebek bástyájának azt híják vala,«

(Gárdonyi: »Tehát a mai török kert előtt.«)

»Az Bebek bástyájátul tér meg alá,
Vékon kőfal ő kapu bástyájára.«

(Gárdonyi: »O kapu.«)

»Palánk, kőfal között nagy árok vagyon.«

(Gárdonyi: »Hát hol volt a palánk?«)

»Azt a régi ó kapuig fonták vala,«

(Gárdonyi: »Tehát fűzfavesszőből fonták.«)

»Jó Pető Gáspár méne nygyven lóval,
Mert elszűktek vala egynéhán lóval,
Jó Zoltai István méne nygyven lóval,
Gergől deák harmadfél száz gyalogval.«

(Gárdonyi: »Ezekkel a szökevényekkel találkozok Gergely, s azok őt is visszafordítanak beszéddel, de...«)

»Az jó Serédi György hamar bocsáta
Két száz drabantot jó Egör várába,
Kiknek egész hópénzt ada Kassába.
Holtig lennének benn hív szolgálatban.
Az rossz népek hallák hírét tereknek,
Nagy féltőkben bémenni nem merének...«

(Gárdonyi: »Ezekkel találk. Born.«)

»Magyarok vitézők Egör várában,
Fő hadnagyok vannak nagy forgódásban,
Vitézőket vártálkra elosztásban,
Mint cselekedjenek? megtanításban.«

(Gárdonyi: »Gergely a zuhogás szünetében hallja: Így állj! Így fogd a kardot!« stb.)

»Vala Kulcsár Imre, ki jó borral tarta,
Sáfár István eleven csukával tarta,
Benedök kovács lovamat megpatkolta,
Szakács Balázs igaz aggeből tarta.«

(Gárdonyi: »Tehát lóháton jár a poéta!«)

»Az Beglerbék Tihamér felől szálla,
Az vizön túl Amhát basa leszálla...«

(Gárdonyi: »Ezt a kurd mondja meg.«)

»Kilső várba árkokat ők ásának»

(Gárdonyi: »... hogy mélyebben lehessenek.«)

»Akkor vala szintén Szent Mihál napja.«

(Gárdonyi: »... az első ostrom. Péntek.«)

»Rágondola Pető Gáspár ott vala,
Az népet felszóval kéri, biztatja,
Kik keményen fogják, vitóznak mondja,
Félelmeset erőssen pirongatja.«

(Gárdonyi: »Ez volt a legjobb szónoka a népnek.«)

»Óh mely igen az hősek rettenének.«

(Gárdonyi: »Megrendült minden ember. Maga Bornemissza színébe elfehéredve
nézett a füstölő kőhalomra.«)

»Jól el-alatt az kőfalt el-kivágák...«

(Gárdonyi: »... a magyarok.«)

»Az árokban kis kaput alkotának.«

(Gárdonyi: »... ott nem érte őket a golyó.«)

»Az tárgyakat kik alá hánták vala.«

(Gárdonyi: »... lerontották.«)

»És szörzének lábakra szép tárgyakat.«

(Gárdonyi: »... lábakon álló.«)

»Az bástyából kit meg kiszurkálának.«

(Gárdonyi: »t. i. a zsákokat.«)

»Immár segítségöt sehonnét nem várnak.«

(Gárdonyi: »Dobó összehívja a hadnagyait egy bástyára és szól nekik az ostrom
előtt, hogy segítség nincs.«)

»Ennél inkább az jó pispök búsula,
éjjel nappal úristenhöz imáda,
Mise-mondásokkal óhit vala...«

(Gárdonyi: »Nem mise kell nekünk, hanem katona. Dobó.«)

»Ez Varsányi másodnap Vas Miklósval«

(Gárdonyi: »... szept. 23-án.«)

»Egrőt azonban terekők megszállák,
Ők kinn rekedének...«

(Gárdonyi: »Ezt a kintrekedést látják a várból.«)

»Fejedelmeknek sok gonoszt mondanak.«

(Gárdonyi: »... t. i. szidták őket.«)

»Egy szép leán, hitvőse Zoltainak.«

(Gárdonyi: »... jegyese?«)

»(Mecskei) álló seregből népit változtatja«,

(Gárdonyi: »Pihent.«)

»Az nap húsz mázsa por mind elkölt vala.«

(Gárdonyi: »Dobó fekete a puskaportól... Este jelentések. — Jelentem alásan kapitány úr, ma húsz mázsa port lőttünk el.«)

»Menc Dobó tömlöcz mellé romlásra,
Aranyas sisak apródja fején vala.«

(Gárdonyi: »Dobó levette a sisakját és odaadta a fiúnak, mert melege volt. — Tartsd egy kicsit fiam. Az apród a fejére tette, mert egy törököt akart levágni, s le is vágta.«)

»Figedi Jánosnak fogát kiüték.«

(Gárdonyi: »Figedi a fogát fájlalta előbb mindig. Jön pökdösve. — No, nem fáj már a fogad? — Nem hálistennek. — Ki huzattad? — Nem a: kiütötte egy török a dárdájával.«)

»Meghala ő benne több háromszáznál,
Sebösüle, marada több kétszáznál.«

(Gárdonyi: »Bizonyosan a nehéz sebesültek, mert seb nélkül nem lehetett senki, csak a cigány.«)

Ezeknek az adatoknak a regény megformálásában is jelentős szerepük volt, ezért tartottuk őket közlésre méltóknak.

Dr. BIHARI JOZSEF:

ÚJABB ADATOK AZ EGRI SZERBEK ÉS GÖRÖGÖK TÖRTÉNETÉHEZ

Kereskedelem és ipar

Gróf Eszterházy Károly egri püspök 1767-ben rendeletileg korlátozza a város lakosainak mezőgazdasági, kereskedelmi és ipari tevékenységét. A kereskedelmet illetően intézkedései elsősorban a szerbekre (ráczokra) vonatkoznak, mert a kereskedelem jelentős része kezükben összpontosul. Meg is küldi nekik rendeletét, amelyben így érvel: »Sajnosan értvén, s. tapasztalván, hogy ezen Püspöki városunkban az vásárnapok és köteles Ünnepek napok ennek előtte annak rendi Szerént meg nem Szenteltettek, Sőt mindenféle elességnek és más féle Portékának Árulása s. vásárlása miatt maid tsak nem mindenkor meg Szegedtettek, Szükségesnek ítél-